УДК 37.015.31:7:379.8.092(09)

Власова О.Б.

ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА НА РОЗВИТОК, ФОРМУВАННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті здійснено ретроспективний аналіз впливу музичного мистецтва на особистість та важливість музики у процесі формування та становлення особистості в рамках дозвіллєвої діяльності.

Ключові слова: *музичне мистецтво, вплив, формування та становлення особистості, дозвіллєва діяльність.*

Світова фінансово-економічна криза, яка розповсюджується на всі сфери людської життєдіяльності, зачіпає й сфери освіти та виховання, у тому числі й художнього. Через існуючі нині соціальні процеси почалося руйнування традиційних форм дозвіллєвої культури. Вакуум, який утворюється з цієї причини часто стає простором для стагнації та деградації людської особистості.

Наукові дослідження свідчать, що позитивні емоції, захоплення улюбленою справою, цікаве дозвілля є основою формування й розвитку особистості (праці з історії розвитку педагогіки, музичної зокрема: Л. Березівська, О. Михайличенко, А. Сбруєва, О. Сухомлинська, Т. Танько та інші; дослідження функціонування та розвитку педагогічних систем: В. Беспалько, М. Запрудський, О. Кобернік, Н. Кузьміна, Г. Щекатунова та інші; психологічні теорії діяльності та розвитку особистості: Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтьєв, В. Моляко, С. Рубінштейн; ідеї українських педагогів-музикантів В. Верховинця, М. Лисенка, М. Леонтовича, К. Стеценка; концепції музичної освіти: Е. Жак-Далькроза, К. Орфа, З. Кодая, Д. Кабалевського і підходи до формування музичної культури молодших школярів: Е. Абдуллін, Л. Горюнова, Н. Гузій, Л. Масол, О. Ростовський, Л. Хлєбникова, Л. Школяр та інші).

Ретроспективний аналіз розвитку зарубіжної та вітчизняної педагогічної думки свідчить, що ідея формування музичної культури особистості як фактору формування та становлення особистості є результатом тривалих пошуків, що ведуть відлік від часів античності.

На протязі історії спостерігалися різні підходи до розуміння ролі музики у вихованні особистості: від ідеалу музично освіченої людини у Стародавній Греції – до заперечення загальної музичної освіти окремими представниками експериментальної педагогіки на початку XX ст.

У вітчизняній музичній освіті ідея формування музичної культури особистості пройшла шлях від накопичення досвіду народної педагогіки та фольклорних традицій музичного виховання дітей – до розбудови основ музичного навчання (М. Лисенко, М. Леонтович, К. Стеценко, Я. Степовий, В. Верховинець та ін.) й визнання музичної культури учня важливим орієнтиром музичної педагогіки (Д. Кабалевський, О. Ростовський та інші).

Концепції інноваційних змін освіти на засадах особистісно орієнтованого, розвивального, компетентнісного підходів (І. Бех, Н. Бібік, В. Бондар, І. Зязюн, В. Кремень, В. Лозова, О. Пєхота, О. Савченко); результати психолого-педагогічних досліджень у галузі розвивального навчання молодших школярів (П. Гальперін, В. Давидов, Д. Ельконін, Л. Занков, Н. Менчинська, О .Савченко, В. Сухомлинський, Г. Тарасенко, К. Ушинський); положення культуротворчої мистецької освіти (І. Зязюн, М. Лещенко, Н. Миропольська, О. Рудницька, Р. Тельчарова, О. Хижна) доводять важливість проблеми розвитку, формування та становлення особистості засобами музичного мистецтва.

Метою статті є історичний аналіз впливу музичного мистецтва на розвиток, формування та становлення особистості в рамках дозвіллєвої діяльності засобами музичного мистецтва.

Мистецтво – найважливіший засіб залучення особистості до загальнолюдських духовних цінностей через власний внутрішній досвід, через особисте емоційне переживання. Природно й ненав'язливо вводячи дитину в контекст культури людських взаємин, воно виражає та формує відношення людини до всіх явищ буття й до самої себе.

Музика в цьому сенсі виконує особливу роль як мистецтво, яке безпосередньо впливає на чуттєву сферу особистості. Відсутність реальних зорових факторів, безпосередньо пов'язаних з музичним змістом, обумовлює силу її емоційно-чуттєвого впливу.

На думку Г.П. Шевченка "специфічність естетичного, в тому числі музичного виховання в тому, що воно формує розуміння краси, витонченість, загостреність світосприйняття, духовні потреби й інтереси, емоційно-естетичне відношення до дійсності та мистецтва, розвиває творчі здібності." [18].

З найдавніших часів музично-естетичному вихованню надавалося величезне значення. Так, антична система освіти та музичного виховання передбачала обов'язкове навчання дітей, починаючи з 7 років, у двох школах: школі "граматиста", де вони навчалися читати, писати й рахувати та школі

© Власова О.Б., 2013

"кіфариста", де навчали співу та грі на музичних інструментах (лірі, кіфарі, флейті тощо). Існували спеціальні мусікійські школи, завданням яких було суто естетичне виховання підростаючого покоління. В програму цих шкіл входило обов'язкове навчання музики, а з IV століття до нашої ери – й образотворчому мистецтву.

Надаючи величезне значення музиці як засобу морального виховання, греки розробили вчення про "етос" – теорію етичного впливу на людину музичних ладів, ритмів та інструментів.

Найважливіше положення грецької естетичної педагогіки – думка про те, що моральна поведінка людини і, навіть благополуччя держави визначається музикою. На думку грецького філософа Платона, могутність і сила держави прямо залежать від того, яка музика, у яких ладах та ритмах у ньому звучить. Для держави, вважав Платон, немає гіршого засобу руйнації моралі, ніж відхід від скромної та сором'язливої музики.

Музика слугує своєрідною "гімнастикою душі", здатною стати вирішальним фактором у формуванні характеру особистості, а відтак й у формуванні моралі суспільства.

Видатний представник філософської й естетично-педагогічної думки епохи античності – Аристотель, розробивши цілісну систему музично-естетичного виховання дітей, особливу увагу приділяв музиці, висунувши своєрідне обґрунтування морального впливу музики на психіку людини. Аристотель першим з античних філософів та педагогів підкреслив необхідність практичної музичної діяльності в процесі навчання дітей.

В епоху античності:

– вперше були розроблені основні поняття музичної теорії;

– намічені критерії художньої змістовності музичних творів;

– музичне виховання стало розумітися як один з найбільш важливих факторів становлення й розвитку особистості;

– досліджена сутність музичного етносу [5].

У натурфілософії Китаю, яка представлена літературним пам'ятником "Люйші чуньцю" (III століття до н.е.) музика розглядалась як символ порядку й цивілізації. За допомогою музики досягалася гармонія в енергіях двох видів – "янь" та "інь", усувався хаос й відновлювався космічний та суспільний порядок. У давньому Китаї музика була одним з найважливіших елементів виховання і входила в перелік наук, обов'язкових для вивчання.

В епоху Відродження музика стала невід'ємною частиною щоденного людського побуту. У європейських містах чи не в кожній заможній родині можна було знайти якийсь з музичних інструментів – гітару, лютню чи,наприклад – клавесин, верджинал, клавікорд.

Середньовічними теоретиками музика розумілася не як мистецтво, а передусім як наука. "Відомо, що музика входила у склад семи "вільних наук-мистецтв", де розглядалась як одна з областей математичних знань, поряд з арифметикою, геометрією, астрономією й розумілась, як наука про числа". [10].

Століття Просвітництва стало новим етапом в історії розвитку теорії й практики музично-естетичної освіти й виховання. Естетичне виховання сприймалося в епоху Просвітництва як головний засіб встановлення "суспільної гармонії". Характерною для епохи Просвітництва стала думка про те, що за допомогою мистецтва й естетичного виховання можна підняти людину до рівня вільної особистості для суспільного, політичного та морального життя [5].

У фундаментальній праці видатного філософа-гуманіста XVII століття Яна Амоса Коменського "Велика дидактика" були викладені основні ідеї музичної освіти та виховання. Музичне виховання, на думку вченого, – одна з сторін гуманістичного виховання. Вперше Коменський визначив контури системи масового музичного виховання та основні принципи навчання, запропонував практичні поради батькам та педагогам.

Найбільш яскраву й своєрідну концепцію музично-естетичного виховання розробив Ш. Фур'є. Висунувши ідею цілісного різнобічного виховання, він активно підтримував думку про педагогічне значення задоволення в процесі залучення дітей до мистецтва. Ш. Фур'є розробив систему конкретних заходів з метою музично-естетичного розвитку дітей, починаючи з 6-ти місячного віку, запропонувавши програму організації музично-драматичних шкіл та інститутів [5].

У XX столітті однією з яскравих концепцій музичної освіти та виховання була концепція німецького філософа та педагога Рудольфа Штайнера. Музичному вихованню дітей Р. Штайнер приділяв особливу увагу. Спів, гра на музичних інструментах, організація класного оркестру й різноманітних ансамблів, евритмія мали наповнювати життя дитини щоденно.

Р. Штайнер вважав, що музика "поглиблює" дітей, що художньо-естетичне виховання дитини не є самостійна галузь, яка доповнює навчання з основних предметів або зміст позаурочної діяльності, воно повинно органічно вливатися в кожне заняття, кожен урок, перетворюючи його в власний твір мистецтва. В концепції Р. Штайнера найбільш значним стало положення про естетизацію всього навчального процесу й діяльнісний підхід у музичному вихованні [17].

Не можна оминути увагою музично-педагогічні концепції К. Орфа та З. Кодая, які в музичній освіті та вихованні XX століття відіграли особливу роль. Ці музичні педагоги вважали, що музичні уявлення, починаючи з елементарного рівня, накопичуються поряд із загальним розвитком особистості й тому важливо слідкувати за тим, щоб музичний розвиток не відставав від розвитку загального.

Результатом музично-педагогічної практики К. Орфа став знаменитий "Шульверк" – унікальна школа для виховання дітей за допомогою музики, у якій вся система занять побудована на інтеграції рухів, співу та гри на спеціально створених дитячих музичних інструментах (3).

Провідними принципами концепції З. Кодая стали наступні:

– в процесі освіти музиці відводиться центральна роль;
– гарний музичний смак виховується з дитинства;
– завдання школи – залучення до серйозної музики;
– щоденний спів розвиває тіло й душу;
– основою музичного виховання є народна музика;
спів та рух мають бути пов'язані;
– музичне виховання позитивно впливає на розвиток різноманітних здібностей дитини.

Завдання музичної освіти й проблему формування духовних цінностей особистості педагогічна система З. Кодая вирішує через розвиток культури слуху, музичної сприйнятливості, активних співацьких навичок. Основою "угорського методу" є систематичні заняття музикою, починаючи з трирічного віку [11].

Видатний учений-педагог В. Сухомлинський також підкреслював, що музичне виховання дитини потрібно починати якомога раніше. Саме період дитинства він вважав тим оптимальним віком, коли закладається інтерес до музики, який має стати рисою характеру, натури людини. За спостереженнями В. Сухомлинського: "Без музичного виховання неможливий повноцінний розумовий розвиток дитини".

В його педагогічній концепції музиці відводиться провідна роль у формуванні гуманістичних основ особистості. Він вважав, що "культура виховного процесу в школі багато в чому визначається тим, наскільки насичене шкільне життя духом музики. Як гімнастика випрямляє тіло, так музика випрямляє душу людини" [14].

Автори практично всіх названих концепцій підкреслюють необхідність залучення до музичного мистецтва через активну творчу діяльність.

"Діяльнісні" підходи у розвитку музичної культури суспільства закладені також у концепції композитора та музикознавця Б. Асаф'єва, який вважав, що недостатньо лише емоційного сприйняття мистецтва, необхідні вміння й знання – як засіб, як мова розуміння й пізнання мистецтва.

Здібності, необхідні для занять мистецтвом, формуються й розвиваються в процесі художньої діяльності, одночасно розвиваючи й формуючи саму особистість. Б. Асаф'єв розглядав музичне виховання як засіб духовного збагачення. "Музику багато хто слухає, – зазначав Б. Асаф'єв, – а чують не всі" [1]. "Неможливо процес навчання зводити тільки до формування якоїсь абстрактної "духовності", виховуючи неука й невігласа. Окрім почуттів, необхідно формувати *інтелект дитини, учня, підлітка.* А для цього через сприйняття, наступну творчу діяльність потрібно підводити школярів до осмислення музичних, а отже життєвих явищ, відображених у мистецтві." [2].

Відомий вчений В. Бехтерєв, досліджуючи психологічні підходи до музичної освіти, розглядав музичну діяльність як надзвичайно важливу умову розвитку дитини, її навичок, звичок, смаків. Розвиток музичного слуху, на його думку, "повинен відігравати у вихованні не меншу, а скоріше більшу роль, ніж живопис, бо музика, починаючи з раннього віку, вже здатна збуджувати естетичну емоцію" [4].

Один з класиків американської теорії естетичного виховання В. Лоуенфельд основною метою виховання засобами мистецтва визначав "встановлення емоційного балансу особистості через терапію мистецтвом". На думку вченого, найбільш раннє застосування "терапії мистецтвом" забезпечує вільний, нічим не обмежений вихід емоційної енергії, що дозволяє особистості стати більш адаптованою до життя [16].

На жаль, на сучасному етапі розвитку суспільства школа, яка мала б стати центром залучення молодших школярів до мистецтва та з його допомогою систематично розвивати та всебічно виховувати духовні потреби учнів часто недооцінює його вплив [13].

Недостатність індивідуальних та групових форм роботи з учнями, захоплення масовими заходами часто формує у молодших школярів підвищену цікавість до яскравих видовищ, пасивне споживання духовних цінностей без їх розуміння. Не виходячи при спілкуванні з учнем у процесі спілкування з мистецтвом на рівень співпереживання, не пропонуючи йому діяльність, у якій він міг би проявити власну творчість, отримати цілісну картину світу, сучасна школа може відвернути дитину від духовної культури [6].

Можемо зробити висновок про те, що величезний історичний досвід та результати наукових досліджень про вплив музичного мистецтва на формування, розвиток та становлення особистості досі не знаходять достатнього застосування в умовах сучасної школи й, відповідно, "можливості художнього розвитку нових поколінь надовго можуть залишитися на рівні "фізіологічного мінімуму" [9].

Історичний розвиток суспільства показав, що нове знаходиться в найглибшому минулому, що стоїть біля витоків сучасної цивілізації, тому звернення до досвіду стародавньої Греції та Риму, які створили неперевершені зразки загальнолюдської культури і дали поштовх до подальшого розвитку філософії, залишається актуальним і сьогодні.

Використані джерела

1. Асафьев Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. / Б.В. Асафьев. – Л.: Музыка, 1973. – 144 с. (с. 90-92).
2. Асафьев Б.В. Сущность и задачи художественного воспитания / Б.В. Асафьев. – РГАЛИ, 1947. – 40 с.
3. Баренбойм Л.А. Система детского музыкального воспитания Карла Орфа (сборник статей, пер. с немецкого) / Л. А. Баренбойм. – Л.: Музыка, 1970. – 160 с.
4. Бехтерев В.М. Значение музыки в эстетическом воспитании ребенка с первых дней его детства. / В.М. Бехтерев. – М. 1916. – 16 с. (3-4)
5. Бодина Е.А. История музыкального воспитания школьников. Учебное пособие / Е.А. Бодина. – Куйбышев МГЗПИ, 1989 – 81 с.
6. Волк П.Л. Парадоксы музыкального образования в России // Искусство и образование / П.Л. Волк. – 1999. – №2. – С. 42-47.
7. Коменский Я.А. Пансофическая школа. / Я.А. Коменський. – М.: Педагогика, 1982. Т.-2. – 576 с. (74 с.)
8. Концепция. Художественное развитие как путь к гуманизации школы. – М.: НИИ школ, 1992. – 16 с.
9. Мелик-Пашаев А.А. Колонка редактора // Искусство в школе / А.А. Мелик-Пашаев. – М., 2000. – №3. – С. 4.
10. Музыкальная эстетика западноевропейского Средневековья и Возрождения – Под. Ред. В.П. Шестакова. – М.:Музыка, 1996. – 574 с. – (с. 430)
11. Музыкальное воспитание в Венгрии: Музыкальное воспитание в XX веке // Под ред. Л.А. Баренбойма. – М.: Советский композитор. 1983. – 400 с. – 62 с.
12. Панченко О.Г., Бирич и.А. Мировоззренческие основы гуманной педагогики в России / Под общ. ред. И.А. Бирич. – М.: АПКиПРО, 1999. – 52 с.
13. Плохова М.Г. Развитие системы эстетического воспитания. Очерки по истории школы и педагогической мысли (1961-1981). – М., 1987. – С 300-301.
14. Сухомлинский В.А. Как воспитать настоящего человека. – М.: Педагогика, 1990. – 54 с.
15. Терентьева Н.А. История и теория музыкальной педагогики и образования: Учебное пособие в 2 ч. – С-Пб.: Образование, 1994. 1ч. – 167 с., 2 ч. – 148 с.
16. Шевченко Г.П. Эстетическое воспитание в школе. Киев, 1985. – 87 с.
17. Штайнер Р. Духовное обновление педагогики. – М.: Парсифаль, 1995. – 215 с.

Vlasova O.

THE HISTORICAL ANALYSIS OF THE INFLUENCE OF THE MUSICAL ART ON THE DEVELOPMENT, CREATION AND FORMATION OF THE PERSONALITY

The article is about the retrospective analysis of the influence of musical art on the personality and the importance of the music in the process of creation and formation of personality.

Key words: *musical art, influence, creation and formation of personality.*

Стаття надійшла до редакції 20.03.13